

Алымкулов З.А.

ИСЛАМДАГЫ ЭТИКАЛЫК ТААЛИМАТТАР ЖАНА ИЗГИЛИК КАТЕГОРИЯЛАРЫ

Алымкулов З.А.

ЭТИЧЕСКИЕ УЧЕНИЯ В ИСЛАМЕ И КАТЕГОРИИ ДОБРОДЕТЕЛИ

Z.A. Alymkulov

ETHICAL TEACHINGS IN ISLAM AND DOBRODETELI

УДК: 17:297.1

Макалада ислам дининин таалиматындагы этикалык изгиликтер каралып, Чыгармалар жана авторлордун адеп-ахлак жөнүндө көз караштары чагылдырылды.

Негизги сөздөр: ислам, максима, ахлак, изгилик, адептик, милдет, жосун.

В статье рассматриваются установленные исламские религиозно - этические добродетели, а также произведения авторов где отражены понятия нравственности.

Ключевые слова: ислам, максима, ахлак, добродетель, нравственность, долг, поступок.

The article deals with the established Islamic religious and ethical virtues and also the works of the authors, where the concepts of morality were reflected.

Key words: Islam, maxim, ahlak, virtue, morality, duty deed.

Исламдын пайда болушунун алгачкы этаптарында социалдык-маданий мүнөздөгү себеп, көйгөйлөр мусулман окумуштууларын этика боюнча өзгөчө бир эмгектерин жаратууга түрткү берген. Айтылып жүргөн классикалык эмгектерди так классификациялоо толук мүмкүн эместигине байланыштуу салыштырмалуу түрдө тарыхта өнүккөн диний-этикалык таалиматтарды топторго бөлүп кароо учурдун зарыл талабы экени талашсыз.

Салттуу этика

Факихтер тарабынан түзүлгөн эмгектерде адеп-ахлактуулуктун негизги мыйзамы болуп Куран жана сүннөттөр кабыл алынат да көп сандаган хадис, аяттар мисал катары келтирилет. Чыгармаларда чагылдырылган адептик максималар диний булактардагы (насс) түшүндүрмөлөрдү эреже кылып алып жүрөт.

Мусулман этикасынын негизги мазмунун түзгөн алты хадис жыйнагы каралат (кутуб ас-ситта), аларда, адеп-ахлактуулук тематикасына байланыштуу бөлүмдөр берилген. Мисалы, “Китаб аль-адаб” (“Адептүүлүк китеби”), “Сахих аль-Бухари”, “Китаб аль-бирр” (Чынчылдык китеби), “Китаб аль-адаб” (Сылыктык китеби) “Сахих аль-Муслим” толугу менен адепке байланыштуу хадистерден турат. Хадис жыйнактарынын бул бөлүмдөрү мындан тышкары баптарга бөлүнөт. Анда биз жыйнак түзүүчүлөрүнүн кандайдыр-бир жеке белгилерин жана өзүлөрүнүн түшүндүрмөлөрүн кездештирбейбиз. Бирок кийинки изилдөөчүлөр бул эмгектерди талкуулоодо авторлордун комментарийлерине өздөрүнүн жеке ойлорун кошо беришкен.

фикх боюнча китептерде диний багыт жана укуктарга байланыштуу аталыштар менен катар адепти бекем тутуу жөнүндө таалиматтардын орду бар. Мында тазалык, ниет-тилек, ак-ниеттүүлүк, келишимге берилгендик, милдеттүү (зекет) жана өз ыктыяры менен (садага) тартуу, берүү сыяктуу изгиликтер толугу менен каралат. Спирт ичмидиктерин колдонуу, кумар ойноо, сүткорлук, чайкоочулук, пара алуучулук, каракчылык жана ошондой эле коом менен үй-бүлө милдеттери жана укуктарына байланышкан маселелер каралып, терс аталган ырайымсыз кубулуштарга да орун берилген. Мыйзамдуулук, милдеттүүлүк, жакшылык кылуу жорук-жосуну сыяктуу окуулар жана шарияттын буйрук, тыюуларын сактоо максаты, маңызы менен байланышкан экинчи даражадагы көйгөйлөр этика теориясында маанилүү орунду ээлейт.

Хадис таануучулардын жана факихтердин арасында толук этикага арналган эмгек жазгандар да болгон. Мындай эмгектердин негизгилери:

Абдуллах ибн Мубарактын “Китаб аз-зухд ва ар-ракаиик” китеби (“Такыбачылык жана тыйылуу” китеби). Абдуллах ибн Мубарак табииндер муунуна (181 х./707-ж.өлгөн) туура келет. Анын китеби хадистердин жыйнагы болуп саналат. Башка жыйнактардан айырмасы адеп-ахлактуулукка байланышкан хадистер жана ылакап сөздөрдүн болгондугунда. Абдуллах ибн Мубарак өзүнүн салымын хадистерди темалар боюнча топтоо менен чектеген. Мындан тышкары анын өзүнүн жеке ойлору же түшүндүрмөлөрү берилген эмес. Бул эмгек өзгөчө тасавуф этикасы боюнча жазылган китеп үчүн маанилүү булак болуп саналат. Имам Бухаринин “Адаб аль-муфрад” (“Таза адеп”) китеби. Имам Мухаммад ибн Исмаил аль-Бухаринин (256х./870-ж. өлгөн) бул эмгеги жалаң гана адеп-ахлактуулук жана адептүүлүк эрежелери жөнүндө хадистерден жана ылакап накыл сөздөрдөн турат. Бул китеп салттуу этика китебинин эң байыркы үлгүсү болуп саналат. Имам Бухаринин бул эмгегинде белгилүү “Сахихадасында” кездешкен хадистерден тышкары башка да хадистер бар. Бирок алар башка анык хадис жыйнактарында берилген. Бул китеп 1322 хадисти камтып, 644 бапка бөлүштүрүлгөн, анын ар бири белгилүү адеп-ахлак темасына арналган [1,3].

Имам Мавардинин “Адаб ад-дунья ва ад-дин” (“Бул жана тиги дүйнө этикети”) китеби. Абу-ль Хасан Али ибн Мухаммад аль-Маварди (450 х. / 1058-ж. өлгөн) белгилүү мазхаб шафий факихи. Ал

жогорку сот (*кади*) кызматын ээлөөгө мүмкүндүк берүүчү кеңири билими болгон. Учурдун изилдөөчүсү Мухаммад Аркоун “Адаб ад-дунья ва ад-дин” аттуу китеп жөнүндө мындай деп жазат: “Мавардинин бул китеби орто кылым доорундагы исламдагы адеп-ахлактуулуктун эң мыкты үлгүсү болуу менен мусулман изилдөөчүлөрү тарабынан абдан көп көңүл бурууну талап кылат. Бул эмгек хронологиялык жактан Мискавайханын “Танзиб аль-ахляк” жана Имам Газалинин “Ихйа” эмгектеринин ортосундагы орунду ээлейт. Мында изилдөөчү үчүн ислам коомунун адеп-ахлактуулук идеалын бекитүү жана бул идеалды ар тараптан кароо көйгөйлөрүн ээлеген кеңири материал камтылган” [2].

Маварди өзүнүн оюн аят жана хадистер менен негиздегендиги өзгөчө көңүлдү бурат. Ал мусулман адабиятынын курч сөздүүлүгүнө берилүү менен көптөгөн цитаталарды араб адабиятынан жана тамсилдеринен келтирет. Бул цитаталар кылдат классификацияланган. Цитаталарды келтирүү менен бирге, Маварди өзүнүн билимдүүлүгүн көрсөтүп ойлорун китепке чагылдырган. Китепте козголгон маселелер төмөндөгүдөй түзүлгөн:

Биринчи бапта акыл-эстин маңызы жана баалуулугу жөнүндө сөз болот, акыл-эстин ашыктыкты (*хава*) ээрчигендеги бүлгүндүү кесепеттери изилденет, акыл-эс - байгерликтин булагы, ал эми ашыктык (*хава*) – чекилик адебинин булагы болуп саналарын көрсөтөт. Экинчи бап этика (*ахляк*) илимине арналган. Автордун оюу боюнча негизинен бардык илимдер баалуу, бирок алардын ичинен эң мыктысы – бул диний илим. Маварди “Диний илим” деп адамдын диний, адеп-ахлактуулук жана укуктук милдеттери каралууга тийиш болгон дисциплинаны болжолдойт [4].

Үчүнчү бап “илим этикетине” (*адаб*) арналган. Анда адамдын диний, жана адеп-ахлактуулук милдеттери жөнүндө, диний багыттардын мааниси жана адамдын өз милдеттерин аткарууга тоскоол болгон терс факторлор жөнүндө сөз айтылат.

Төртүнчү бап – “бул дүйнөнүн этикети” азыркы тил менен айтканда, социалдык мамилелердин этикети.

Бешинчи бап “Адаб ан-нафс” (Жан-дүйнө этикети) деп аталат. Бул өз алдынча адеп-ахлактуулук педагогикасы. Ал тарбиялоо ар бир адам үчүн милдеттүү деген ойдон башталат. Кийинки сөз негизги изгиликтер жана аны табуу жолдору жөнүндө, кемчиликтер андан арылуу жолдору жөнүндө болот.

Ибн Хамзанын “Ильм аль-ахлях” (“Этика”) эмгеги. Бул китепти “Рисаля аль-ахлях” (“Этикет жөнүндө кайрылуу”) деп да аташат. Андалустан Ибн-Хазм (456 х./1064-ж. өлг.) ислам илиминин тармактары боюнча эмгектерин жараткан, тарыхчы, факих жана калам окумуштуусу катары таанымал болгон. Ибн-Хазм мазхаб захирийянын эң белгилүү өкүлү жана атагы чыккан акын болгон. 400 беттен турган бул китебинде адеп-ахлактуулуктун өзүнчө

темасына арналган “Китаб аль-ахлях ва ас-сийар фи мудават ан-нуфус” деген кайрылуу берилген. Анын сөз башында билдирилгендей кайрылууда автордун көп жылдар бою чогултулган кеңири тажрыйбасы айтылат.

Ибн-Хамз өзүнүн башка эмгектеринде да этикалык маселелерге тийиштүү ойлорун жазган. “Изгилик – бул Аллахтын буйругун аркалоо, ал эми кемчилик – Аллах жактырбаган иштерди жасоо. Анын адеп-ахлактуулук жөнүндө кайрылуусунда айтылат, бактылуу адам – изгиликти өзүнө өздөштүрүп алган адам, ал эми бактысыз адам – бул кемчиликтерди өздөштүргөн адам.

Келечек жашоодон (*ахира*) байгерлик алууга умтулган адам бул дүйнөнү таануу менен өзүнүн жашоосун ыргакка келтирип, бардык жакшы адеп-ахлактуулук сапаттарды табып, Мухаммаддын жолун жолдош керек жана мүмкүн болушунча анын жашоосундагы адеп-ахлактуулукту, анын жорук-жосунун үлгү тутуш керек. Себеби, Аллах элчиси бардык изгиликтин мыкты үлгүсү болуп саналат. Анын адеп-ахлактуулугун Аллах өзү мактаган. Кудуреттүү күчтүү Кудай ага бардык изгиликтерди чогултуп, аны бардык кемчиликтерден тазалаган. Эмгектерде айтылган адеп-ахлак жөнүндө көз караштар Ислам этикасынын теориялык негизин түзүп учурда коомдук илимдерде белгиленип жүрөт, ошол эле учурда аларды бир ыраатка келтирүү зарыл маселе.

Жогоруда каралган диний-этикалык изгилик түшүнүктөрүнөн улам Фикхтеги жана этика илиминде калыптанган категорияларды салыштыруу актуалдуу маселе.

Этикалык категориялар. Фикхтеги колдонулган категорияларга караганда этикалык категориялар татаал эмес. Этикалык ой жүгүртүүлөр баа берүүдө эки категорияны пайдаланат: жосун (иш аракет), жакшы (хасан), же жаман (кабих). Жеке мааниде *хусн*, *кубх* категориялары кандайдыр бир заттын же нерсенин табиятынын сонундугун, даамдуулугун, же начар, кополдугун, ачуулугун түшүндүргөн учурда жана күнүмдүктө колдонулат.

Ал эми этикалык ой жүгүртүүдө айтылган категориялар “мактоого арзыган” (*хамд*) жана “сынга алынган” (*замм*) жосундук чек-башаттан түрткү алат. Баамдоонун мындай системасы салыштырмалуу деп эсептелет. Себеби, ал бинардык баамдоого кирет [5].

Орто кылымдарда жашаган белгилүү чыгыш теологу Ал Газали жосундук амалдын (поступок) максатын төрт категорияларга бөлүп классификациялаган:

- 1) Жосундук амал (действие поступка) адамдын колунда жок, кандайдыр бир пайдалуу нерсеге, жетүү үчүн багытталышы ыктымал;
- 2) Балким, жосундук амалында, адам колунда бар нерсени сактап калууга максат коёт;
- 3) Мүмкүн ал зыянга учурата турган кырсыктардан сактанганга багытталат; “Сактануу” туура жосундардын алкагына кирет, эр жүрөктүү-

лүктү көрсөтүп ошол эле учурда кооптуу коркунучтан качпасаң, катачылык катары классификацияланат.

4) Амал, иш аракет жасаганда жүзөгө ашып кеткен зыянды четтетүүгө максат алышы мүмкүн.

Бул жерде зыян менен пайда түшүнүктөрүн аныктоодо алардын шексиз же жалган, күмөндүгү жөнүндө маселе жаралат. Башкача айтканда зыян менен пайданын ар бири шексиз, *балким, күмөн* деп түрлөргө ажыратылат.

Адабияттар:

1. Фролова Е.А. “Дискурс современной арабской философии” М.: 2012 г.;
2. Сагадеев А.В “Ибн Рушд” М.:1973 г.;
3. Чаньшев А. Н. “Курс лекций по древней философии” М.: 1981 г.;
4. История этических учений: Учебник. Под ред. А.А. Гусейнова.-М.: 2003 г.;
5. Смирнов А. “Становление мусульманской доктринальной мысли и ранняя исламская философия” статья, журнал “Иран наме” Казахстан.:№ 2, 2008 г.

Рецензент: к.филос.н, доцент Самыйканов А.Т.